

SÄÄNTÖ, MUUNTELU JA KIELENHUOLTO

Esitykseni käsittelee kahta asiaa, kielen sääntöjen luonnetta ja kielellisen muuntelun luonnetta.

Normi, sääntö, säädös, suositus, periaate, tulkintasääntö, standardi, ohje, resepti, neuvo, nyrkkisääntö. Norm, rule, regulation, recommendation, precept, maxim, principle, standard, instruction, formula, advice, rule of thumb. Sääntöjä on monenlaatuksia, ja niiden keskinäiset suhteet ovat monimutkaisia. Tilannetta ei helpota, että erityyppisiin sääntöihin viittaavien sanojen erikielisten vastineiden käsitteelliset suhteet ovat hankalalla tavalla erilaisia.

Normit voivat olla varsinaisia normeja, joiden rikkomisesta seuraa rangaistus, ja ihannenormeja, joiden noudattaminen paljataan. Säännöt voivat olla esimerkiksi ohjesääntöjä, algoritmeja kuten laskusäännöt tai muistisääntöjä. Ohjeet ja neuvot voivat olla käyttöohjeita tai elämänohjeita. Käyttöohjeet ja reseptit ovat instrumentaalisia: jos haluan käyttää TV:n kauko-ohjainta, minun on viisasta noudattaa käyttöohjeita, mutta yhtä hyvin voin painella suoraan TV:n nappuloita. Ja jos joululahjarunoissani tyydyn Kieku ja Kaiku -mittaan, minun ei tarvitse piitata sonetin muotosäännöistä. Elämänohjeiden laita on toisin: vaikka ne eivät ole varsinaisia käyttäytymisnormeja, niiden noudattamista ei voi kiertää sanomalla, ettei ole kiinnostunut niiden takana olevista päämääristä. (Tässäkin kohdin rajat voivat liukua: onhan Georges Perecin romaanin nimenä *Elämä* — käyttäjän käsikirja.)

Viihde-elektroniikan tuottajan kannalta laitestandardit ovat teknisiä ohjeita siitä,

miten hänen on laitteensa suunniteltava, jos hän haluaa saada ne kaupaksi, ja kansainväliset jättiläiset kamppailevat siitä, kenen standardit valtaavat markkinat. Eri maiden tarkastuslaitokset voivat kuitenkin esittää omia vaatimuksiaan, joista tulee pakottavia normeja.

Sekä deskriptiiviset että preskriptiiviset kieliopit sisältävät käsitteelliseltä luonteeltaan erityyppisiä sääntöjä, ja saman sääntölauseen ilmaiseman säännön käsitteellinen luonne voi vaihdella tai olla epämääräinen tai liukuva. Jos Suomen Standardoimisliitto esittää suosituksia päiväyksen merkitsemistavasta, kyseessä on tekninen standardi. Jos sama standardi hyväksytään valtionhallinnon käyttöön, siitä tulee normi. Kielenhuollon ohjeet sisältävät sekä muotosääntöjä että esitystapaa koskevia, siis retorisia viestinnän tekniikkaa koskevia ohjeita. Kielen sääntöjen ja sosiaalisten sopivaisuussääntöjen suhteet vaihtelevat sen mukaan, saavuttaako poliitikko äänestäjien luottamuksen puhumalla mahdollisen korrektisti vai mahdollisimman kansanomaisesti.

Asiat käyvät yhä hankalammiksi, jos siirrymme kieliopin säännöistä kielen käytön sääntöihin. Paul Gricen (1975) maksimit eivät kuvaa keskustelun osanottajien tosiasiallista käyttäytymistä. Ne eivät liioin ole ihanteellisen kommunikaation normatiivisia sääntöjä samassa mielessä kuin Habermasin (1981–82) kommunikatiivisen toiminnan säännöt. Ne ovat periaatteita, joiden varassa keskustelijat tulkitsevat toistensa puhetta.

John Gumperzin (1982) tulkintasäännöt

ovat astetta spesifimpiä sääntöjä, joiden varassa keskustelun osapuolet päättelevät, mistä keskustelussa on kysymys, mikä on viestin semanttinen sisältö ja miten lauseet liittyvät toisiinsa. Tulkintavihjeet voivat olla hyvin erityyppisiä. Kielen muotopiirteiden kuvauksen kannalta syntaktiset tai sanastolliset valinnat, kielen valinta monikielisesä yhteisössä, foneettiset piirteet, puheen rytmitys, äänen voimakkuus ja muut prosodiset ominaisuudet ja puhetta saattelevat ilmeet ja eleet ovat hyvin eritasoisia ilmiöitä, mutta kaikki ne voivat toimia samanarvoisina tulkintavihjeinä siitä, mitä puhuja lauseillaan tarkoittaa. Tärkeä ja vaikea kysymys koskee sitä, mikä on tulkintasääntöjen suhde toisaalta kielen muotosääntöihin ja toisaalta muihin sosiaalisiin sääntöihin kuten sopivaisuusnormeihin. Monet tulkintasäännöt ovat kumminkin selvästi kielellisiä vaikkakaan eivät kieliopillisia.

Kielen muotosäännöt ja kielenkäytön säännöt liukuvat toisiinsa sekä käsitteellisesti että empiirisesti. Suomessa teitittely ja sinuttelu ovat kielen muotosääntöjen pakottamia valintoja, kun taas englannissa kohteliaisuuden astetta ilmaistaan kielen käytön sääntöjen varassa, ja suomeksikin voi sinutella kunnioittavasti ja teititellä tuttavallisesti. Vastaavasti kielen käytön sääntöjen ja yleisten sosiaalisten normien välillä ei ole tarkkaa rajaa.

Sääntötyyppien moninaisuuden edessä jäämme kai kaikki ymmällemme. Silti arvelen, että käydessään käytännön työhönsä kieliopin tekijän tai kielenhuoltajan on hyvä säilyttää takaraivossaan mielikuvaa siitä viidakosta, joka uhkaa tunkeutua hänen puutarhaansa.

Kielen sääntöjen yleisestä monimuotoisuudesta käsitellen tässä vain kysymystä siitä, missä merkityksessä kielen sääntöjen voi sanoa konstituovan kielen.

Olemme tottuneet ajattelemaan, että kielen säännöt määrittävät kielen samalla

tavoin kuin šakin säännöt tarjoavat šakkipelin tyhjentävän määritelmän. Ilmeisestä käyttökelpoisuudestaan huolimatta rinnastus ei ole tarkka. Šakin säännöt konstituivat šakin siinä mielessä, että jos joku rikkoo sääntöjä, hän ei enää pelaa šakkia. Jos joku rikkoo šakin sääntöjä, hän ei pelaa huonosti vaan hän ei ylipäättään pelaa šakkia. Jos taas englannin kieleni on puutteellista, tuntuu luontevalta sanoa, että puhun huonoa englantia mutta englantia silti. Vastaavasti emme voi pelata tammensekaista vsakkia, mutta voin vallan mainiosti puhua ruotsinsekaista suomea. Voimme tosin sopia pelistä, joka yhdistelee tammen ja šakin piirteitä, mutta tällöin sopimuksemme konstituoi uuden pelin. Yhtä luontevaa ei ole sanoa, että puhumani ruotsinsekainen suomi konstituoi uuden kielimuodon.

Jo pian neljäkymmentä vuotta sitten Max Black (1968 [1958]) esitti kantanaan, että säännöt konstituivat toimintajärjestelmän vain niissä tapauksissa, joissa sääntöjen noudattaminen on itsetarkoitus. Tämä ei tarkoita, ettei toimijoilla voisi samanaikaisesti olla muita tarkoituksia. Voimme pelata šakkia rahasta, mutta tässäkin tapauksessa sääntöjen noudattaminen on loogisesti määrätynyt itsetarkoitus. Samaa ei voi sanoa toimintajärjestelmistä, joiden varsinainen tavoite on sääntöjen tuolla puolen. Black käyttää esimerkkinä auton paikoittamista. Helsingissä voimme jokseenkin yksiselitteisesti sanoa, onko jokin auto paikoitettu oikein vai väärin, onko paikoitus niin sanoakseni hyvinmuodostunut vai ei. Tuntuu siis houkuttelevalta ajatella, että paikoitussäännöt konstituivat sen, mitä paikoitus on. Analogia ei kuitenkaan ole täydellinen, sillä paikoittamisella on tavoite, joka on liikennesääntöjen tuolla puolen: haluamme automme turvaan ja sivuun liikenteestä. Jos autoilija joutuu tienoolle, jossa ei ole katuja eikä teitä, hän ei harmittele, että pysäköinti on loogisesti mahdoton

ta, koska pysäköinnin konstituioivia sääntöjä ei voi noudattaa. Hän vain kaivaa esiin sienikorinsa ja jättää autonsa hyväksi arvioimaansa paikkaan. Ja kuten paikoittamisella myös puhumisella on tavoitteita, jotka ovat sääntöjen tuolla puolen. Puhumisen sääntöjenulkoinen tavoite on viestiminen.

Näin kuvaa Tito Colliander (1964) lapsuutensa perhettä: »För övrigt togs orden och uttrycken i vårt vardagstal ur vilket språk som helst. Man valde dem allt efter tycke och bekvämlighet. -- Utan hämningar kavérkade vi språket och saknade varje begrepp om respekt för modersmålet eller ens kärlek till det. En mänska kunde ha ras-mach, en annan vara albern eller kleinlich, man voj-kade sej och hade pickusmå finkur; mamma tilltalade sina systrar ogenerat darling Schwesterchen, Rurik kallade hon ofta smeksamt Rjurjosjenka.

Mänskan var inte till för språkets skull, utan språket för mänskans. Om nu svenskan i sin fattigdom inte har någon diminutivform så lånar man den från något rikare språk. Och om finskan och tyskan eller engelskan saknar diminutivens förstärkta diminutiv så tar man det från ryskan och bildar så ett Rjurjosjenka — en fri komposition. Enkelt och naturligt: möjligheterna obegränsade.

Mamma varken talade eller skrev en helt riktig svenska fastän hon gått i den svenska mamsellskolan i Fredrikshamn. -- Dessutom talade olika släktingar och bekanta olika språk. Tant Helen talade ju norska, onkel Gustav helst ryska, hans hustru, tant Anni, tyska, tant Cathy engelska... Och mest blandade så gott som alla våra släktingar på mödernet ihop språken till samma potpurri som vi själva. En rotväl-ska som brukade kallas petersburgska eller också viborgska — den var inte ovanlig på den tiden i Finland.»

Šakkitaitoni punnitaan sen mukaan, miten kauniita sommitelmia kehitellen, ja

viime kädessä sen mukaan, kukistuuko vastustajani, mutta loogisena taustaedellytyksenä on, että kaikki siirtoni ovat sääntöjen mukaisia. Puhetaitoni punnitaan sen mukaan, pystynkö liikuttamaan tai vakuuttamaan kuulijani. Asialleni saattaa olla eduksi, jos en tee kielivirheitä, mutta se ei ole puhetaitoni looginen edellytys.

Arkipuheen kieliopin vastaisuutta ei pidä liioitella; Tito Collianderin lapsuuden kielellinen ympäristö on harvinainen poikkeus. William Labov (1972: 203) korostaa, että hänen ryhmänsä keräämissä korpuksissa vain parisen prosenttia arkipuheen lauseista oli sanan varsinaisessa mielessä kieliopin vastaisia.

On myös totta, että ihmiset monissa tilanteissa suhtautuvat kielen sääntöihin yhtä itsetarkoituksellisesti kuin šakin sääntöihin. Esimerkiksi käyvät ylioppilasaaineet tai se, että viikinkien runoilijat niittivät mainetta nimenomaan sen mukaan, miten monimutkaisia runomittoja he osasivat käyttää. Tarina myös kertoo persialaisesta runoilijasta, joka keskittyi niin ankarasti uuden riimin keksimiseen, että putosi kaivoon. Tarinan loppu on kuitenkin opettavainen. Runoilija ryhtyi korjailemaan apuaan tarjonneen maalaismiehen kielivirheitä, joka kimmas-tuneena jätti hänet kaivon pohjalle miettimään oikeakielisyyden ja viestivyyden keskinäisiä suhteita.

Kielioppimallien kehittyminen viimeksi kuluneina vuosikymmeninä osoittaa, miten hyödyllistä kieltä on lähestyä ikään kuin kielen säännöt konstituoisivat kielen, mutta kyseessä on metodinen ote, ei kohteen ominaisuus. Strukturalismin ja semiotiikan aallot levittivät saman suhtautumistavan muihin merkkijärjestelmiin. Olen itse puhunut siitä, miten muoti on ikään kuin kieli ja miten ateria on ikään kuin lause. Pukeutumisen muoto-oppi on kuitenkin peräti väljä ja aterian syntaksi kovin epä-määräinen. Ei totisesti ole helppoa esittää

sääntöjä, jotka kiinnostavan yksityiskohtaisesti konstituioisivat suomalaisen ateriäjärjestelmän.

Kielioppityöryhmän mietintö ulottaa samansuuntaiset epäilyt luonnollisiin kieliin. Jo mietinnön otsikko puhuu kielestä ja sen kieliopista, ja erikseen todetaan, että »kattavaa kielioppia ei mistään kielestä ole millään mallilla tähän mennessä laadittu» (Kieli ja sen kieliopit s. 15). Edelleen sanotaan, että »kun kieli nähdään monimuotoisena kaikki kielimuodot kattavana ilmiönä, ei myöskään voida kirjoittaa yhtä täydellistä ja kattavaa kielioppia» (mts. 147). Kielelle ei siis voi antaa konstitutiivista kuvausta.

On sitten eri asia, että normatiivisesti voidaan kehittää osakieli, jolle on tarjolla konstitutiivinen kuvaus, ja että tällaisten normatiivisten kodifikaatioiden kehittäminen on kansallisvaltioiden suurimpia saavutuksia, ehkä jopa suurin saavutus.

Kirjakielen kodifikaatiota voi arvioida monelta kannalta, joista otan puheeksi vain kaksi. Ensinnäkin voimme esittää arvioita siitä, miten hyvin kodifikaation osasysteemit vastaavat aineistoina käytettyjen kielimuotojen systeemejä. Heikki Paunonen (1994) on kiinnittänyt huomiota siihen, että Suomen oikeakielisyysmiehet yliarvioivat kielen lakien tuntemuksensa. »Kielen säännöllisyyden ja suomen kielen ominaislaadun nimissä tehtiin monia sellaisia ratkaisuja, jotka suorastaan rikkoivat suomen kielen oman järjestelmän.» (Mts. 23.) Kirjakielen säännön varassa esimerkiksi *hän-* ja *se-*pronominien vaihtelulla ei voida ilmaista niitä funktioita, joita sillä on kansankielessä. Toisin päin voimme tietysti kysyä, eikö kirjakieleen olisi voitu hyväksyä sellaisiakin rakenteita, joilla ei ollut laajalevikkisiä vastineita kansankielessä mutta joilla silti olisi voinut olla hyödyllisiä tehtäviä. Kieli ei kerta kaikkiaan ole systemaattinen ja täydellinen järjestelmä, joten myös kielenvas-
taisuus on suhteellista. Koska omat reflek-

sini ovat koulun kielenopetuksen peruja, kavahdan tietysti kaikkinaisia svetisimejä. Funktionaaliselta kannalta sopii silti kysyä, kannattiko kitkeä nekin näppärät rakenteet, joita nyt joudumme kiertämään hankalin ja monenkirjavin vaikkakin toki supisuomalaisin keinoin.

Toiseksi voimme arvioida sitä, miten kirjakielen normit suhtautuvat kulloinkin vallalla olevan kielellisen muuntelun rakenteeseen. Kyse ei ole vain siitä, mitä variantteja kieliyhteisössä esiintyy, vaan siitä, miten ne ankkuroituvat alueellisesti, eri sosiaaliryhmiin ja erityyppisiin puhetilanteisiin. Kielenhuollon suhde kielen muuntelun yhteiskunnalliseen rakenteeseen on iso asia. Suomi on hyvä maa muun muassa sen vuoksi, että valtiollinen kielenhuolto ja koululaitos ovat tehneet meille yhteisen kielen, joka on paljon paremmin kaikkien ulottuvilla kuin kirjakieli monissa muissa maissa.

Sosiolingvistinen tutkimus näkee tavallisesti perustehtäväkseen kuvata kielen yksilöllistä vaihtelua ja selittää sitä väestömuuttujilla tai sosiaalisilla verkostoilla. Tämä on järkevä tehtävä, aivan kuten on hyödyllistä tutkia koulutuksen vaikutusta tulotasoon tai miesten ja naisten välisiä palkkaeroja. Koko kieliyhteisön kannalta olisi kuitenkin tärkeätä miettiä myös kielellisen muuntelun rakennetta, aivan kuten haluamme verrata tulonjaon jyrkkyyttä eri aikoina ja eri yhteiskunnissa.

Ei ole helppoa esittää kokonaisvaltaisia yleistyksiä kielen muuntelun sosiaalisesta rakenteesta. Vaikka olisin tarkkakorvainen kirjailija tai fennisti ja vaikka olisin kiertänyt koko Suomen, minun olisi vaikea esittää varmoja väitteitä siitä, ovatko sosiaaliryhmien erot merkittävämpiä kuin alueelliset erot. Edes systemaattinen tutkimus ei vie meitä kovin pitkälle. Kyse ei ole vain siitä, että on mahdotonta kerätä ja analysoida riittävän isoja ja edustavia aineistoja.

▷

Kyse on ennen kaikkea siitä, että kielellisille eroille ei ole tarjolla yhtenäistä mittakeppiä, toisin kuin tuloeroille.

Ensiksikin yksittäisten piirteiden mutkikkaat kytkennät kielen järjestelmään johtavat siihen, että rinnasteisilta näyttävien piirteiden muuntelu ja muutoksen tahti voi olla erilainen. Heikki Paunonen on esimerkiksi osoittanut, miten ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksi on väistymässä helsinkiläispuheesta silloinkin, kun se viittaa refleksiivisesti lauseen subjektiin. Kolmannessa persoonassa vastaava muutos ei näytä olevan edes alullaan. Paunonen (1995) arvelee, että esteenä on voinut olla *se löysi sen kirjan*-tyypin kaksitulkitaisuus.

Toiseksi kieli muuntelee niin monensuuntaisesti, että yhtenäisen kuvailujärjestelmän kehittäminen on liki toivotonta. Yhden paikkakunnan puhujien kielen murteellisuuden astetta voi ehkä vielä mitata, mutta lähes mahdotonta on tehdä määrällisiä vertailuja kahden kielimuodon välillä, jotka poikkeavat eri suuntiin kirjoitetusta kielestä.

Kolmanneksi kielen järjestelmän kannalta vähäpätöisillä piirteillä voi olla suuri sosiaalinen merkkiarvo, joka vielä vaihtelee kuulijan mukaan; esimerkiksi suomenruotsalaiset saattoivat takavuosina luokitella toisiaan sen mukaan, äänsivätkö he »present» vai »presang».

Kaikesta tästä johtuu, että tarjolla olevia empiirisiä tutkimuksia suomenkielisen puheen muuntelusta voi tulkita eri tavoin. Jotkut korostavat alueellisten erojen tasoittumista, kun taas toiset kiinnittävät suurta huomiota siihen, että eräät laaja-alaiset, koko murrealuetta leimaavat ja puheessa tiheästi toistuvat piirteet säilyvät aika sitkeästi (Nuolijärvi 1990, Yli-Paavola 1996).

Kielen muuntelun ja muutossuuntien moninaisuus ei kuitenkaan estä historiallisia yleisarvioita (Mäkelä 1985). Suomen

kirjakieli luotiin murteiden päälle ja yläpuolelle. »Murteiden taistelusta» huolimatta se oli sikäli neutraali kielimuoto, että se ei perustunut minkään alueellisen eliitin puheenparteen, siitä yksinkertaisesta syystä että sopivaa eliittiä ei ollut. Kirjakielen aseman vakiintumisen lopputuloksena kuitenkin oli, että suomalainen puhe vaihteli paitsi alueellisesti myös selvärajaisen sosiaalisesti. Kirjakieli omaksuttiin nuoren ja vähälukuisen suomenkielisen sivistyneistön puhekieleksi, ja koululaitos levitti sitä yhteiseen kansaan.

90-luvulle ehdittäessä muuntelun rakenne on jo toinen. Yhteiskunnalliset muutokset ovat hävittäneet alueellisia ja sosiaaliryhmän mukaisia eroja, samalla kun koulujärjestelmän rakennemuutokset ovat tuoneet kirjakielen melkein kaikkien ulottuville. Kielen sosiaalisen muuntelun merkittävyys on rajusti vähentynyt, mutta kielimuotojen funktionaali eriytyminen etenee yhä pitemmälle. Sosiaalisen muuntelun sijaan on tullut tilanteinen muuntelu.

En tietenkään tarkoita, että puheessa ei olisi kiinnostavia alueellisia eroja tai että kunkin puhujan kielen tunnuspiirteet eivät olisi hänelle itselleen tärkeitä. Haluan vain sanoa, että 90-luvulla valtaosa suomalaisista lapsista syntyy eteläisen yleispuhekielen piiriin. Jos Gini-indeksillä mitattu tulonjakautuma on tasaisempi Suomessa kuin Yhdysvalloissa, se ei tarkoita, että kaikilla suomalaisilla on yhtä paljon rahaa. Vastavasti arvioni koskevat kielen sosiaalisen ja toisaalta tilanteisen muuntelun suhteellista painoarvoa ennen ja nyt.

Tätä nykyä hyvin harvat akateemisesti koulutetut puhuvat kirjakieltä muuta kuin erityisen muodollisissa tilanteissa. Sivistynyt puhekieli poikkeaa kirjakielestä paitsi syntaktisesti myös ja ennen kaikkea muoto-opillisesti. Toisaalta suurin osa lapsista oppii lähiympäristöltään kieltä, joka on paljon lähempänä keskiluokkaista yleispu-

hekieltä kuin perinteisiä alueellisia murteita.

Kymmenen vuotta sitten Esko Koivusalo arvioi, että akateemisten opettajien »kielenkäyttö oli lipsunut takavuosien tasosta» (1986: 10). Äidinkielenopettajista yli 50-vuotiaat puhuivat »kirjakielistä yleispuhekieltä», kun taas monet nuoremmista murisivat melkoisesti »nuorison juttelukielen» suuntaan. Miten kielenhuollon tulee suhtautua kielen muuttumiseen? Aiommeko vuonna 2016 harmitella, että alle 80-vuotiaat lipsuvat nuorison juttelukieleen?

On paljon merkkejä siitä, että kirjakielistä poikkeava yleispuhekieli voittaa alaa myös arvohenkilöiden julkispuheessa. Martti Ahtisaari toi Jumalan presidentin uudenvuodenpuheeseen, joten häntä ei voine pitää asenneradikaalina. Silti hän on myös ensimmäinen presidentti, joka toi *me mennään* -muodot tasavallan presidentin TV-kieleen. Lauri Ihalainen on asialinjan edunvalvoja eikä mikään lepertelevä populist, mutta samoja sivistyneen puhekielen muotoja hänkin on alkanut käyttää TV-lausunnoissaan.

Puhutun kielen tulevia muutoksia on uskaliaasta ennustaa. En yhtään ihmettelisi, vaikka jossakin Suomessa jonkin lukion eliittipöydän tytöt ja pojat jo nyt pyrkisivät erottautumaan muista puhumalla säntillistä kirjakieltä. Kovin epätodennäköiseltä silti vaikuttaa, että mikään kulttuurinen vastaallo pystyisi laajapohjaisesti elvyttämään kirjakielen muodot puhuttuun kieleen.

Kirjoitetun ja puhutun kielen erkaantuminen toisistaan voi tapahtua monin eri tavoin, joiden yhteiskunnalliset seuraukset myös ovat erilaiset. Jos hyvin käy, kirjakieli jää kaikille yhteiseksi kieleksi, jota tosin puhutaan vain valtiopäivien avajaisissa ja TV-uutisissa. Parhaassa tapauksessa puhekieli säilyy siinä mielessä suhteellisen yhtenäisenä, että sen muuntelulla ei ole suurtakaan sosiaalista merkkiarvoa esimerkik-

si Englantiin verrattuna. Mutta diglossia voi myös jyrkentyä esimerkiksi sen kautta, että osa lehdistöä pitäytyy kirjakieleen ja osa alkaa painaa jonkinlaista yleispuhekieltä. Ajan mittaan syntyy kaksi kodifioitua ja yhteiskunnallisesti ladattua kielimuotoa, jotka ankkuroituvat eri sosiaaliryhmiin. Oireet ovat sikäli olemassa, että radion ja TV:n kieli vaihtelee jo paljon kanavan ja ohjelmatyypin mukaan.

Kirjoitettu ja puhuttu kieli eroavat aina toisistaan jo senkin vuoksi, että niillä on eri tehtäviä. Se tosiasia on kuitenkin hyvä tunnustaa, että kirjakielen suhde kieliyhteisöön on muuttunut. 50-luvulla kirjakieltä saattoi vielä pitää alueellisten murteiden yläpuolella olevana neutraalina kielimuotona. 90-luvulla sitä vastassa on suhteellisen yhtenäinen yleispuhekieli.

Vaikka me päästäisiin yksimielisyyteen siitä empiirisestä kysymyksestä, miten puhutun kielen muuntelun rakenne on muuttunut, me voidaan perustella erisuuntaisia käsityksiä siitä, miten tämä pitäisi ottaa huomioon kielenhuollossa. Itse puolustan sitä näkemystä, että kielenhuollon on käännyttävä kansankielisyyskannalle. Joustavin tapa edetä on hyväksyä kirjakieleen uusia vaihtoehtoja, niin että koulujen kielioppeihin tuodaan puhekielen muotoja kaikkein vanhentuneimpien muotojen rinnalle. ■

KLAUS MÄKELÄ

*Alkoholitutkimussäätiö, PL 220,
00531 Helsinki*

LÄHTEET

BLACK, MAX 1968 [1958]: The analysis of rules. – Max Black, *Models and metaphors: Studies in language and philosophy* s. 95–139. Cornell University Press, Ithaca.

COLLIANDER, TITO 1964: *Bevarat*. Schildts,

▷

- Helsingfors.
- GRICE, PAUL 1975: Logic and conversation. – Donald Davidson & Gilbert Harman (toim.), The logic of grammar s. 64–153. Dickinson, Encino.
- GUMPERZ, JOHN J. 1982: Discourse strategies. Cambridge University Press, Cambridge.
- HABERMAS, JÜRGEN 1981–82: Theorie des kommunikativen Handelns 1–2. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Kieli ja sen kieliopit. Painatuskeskus, Helsinki 1995.
- KOIVUSALO, ESKO 1986: Mitkä ryhmät yhteiskunnassa ovat tähän saakka puhuneet kirjakieltä? – Kielikello 2/86 s. 8–11.
- LABOV, WILLIAM 1972: Sociolinguistic patterns. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- MÄKELÄ, KLAUS 1985: Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne Suomessa. – Sosiologia 22 s. 247–260.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1990: Suomi urbaanina kieliyhteisönä. – Tiede & edistys 15 s. 292–300.
- PAUNONEN, HEIKKI 1994: Kielen normit ja kielen ohjailun normit. – Tiede & edistys 19 s. 17–28.
- 1995: Puhesuomen muuttuva omistusmuotojärjestelmä. – Virittäjä 99 s. 501–531.

SUOMEN KIELEN OHJAILUN MYYTIT JA STEREOTYPIAT

Suomen kielen tietoinen kehittäminen eurooppalaiset mitat täyttäväksi sivistyskieleksi oli 1800-luvun suuria kulttuurisaavutuksia maassamme. Siihen liittyi suomen kielen käyttöalueiden laajentaminen ja suomen kielen käytön vakiinnuttaminen opetuksen, hallinnon ja kulttuurielämän piirissä.

Näin jälkeen päin on vaikea kuvitella, millaisia vaikeuksia ja syvästi henkilökohtaisia ratkaisuja esimerkiksi kotikielen tai lasten opetuskielen valintaan ja vaihtoon sisältyi. Joutuivathan monet alkuaan ruotsinkieliset fennomaanit opettelemaan suomen kielen kieliopista ja sanakirjoista. Kieli ja kielenkäyttöön liittyvät kysymykset hallitsivat sata vuotta sitten suomalaisten mieliä aivan toisella tavoin kuin nykyisin.

Historiallisen taustan tunteminen on

kuitenkin tarpeen suomalaisten kielellisten asenteiden ymmärtämiseksi. Vaikka suomen kielen asema on suurimman osan 1900-lukua ollut varsin vakaa ja vaikka suomen kielen ohjailijoiden näkemykset omasta tehtävästään ovat viime vuosikymmeninä monessa suhteessa muuttuneet, tavallisten kielenkäyttäjien asenteet ja mielikuvat ovat muuttuneet hitaammin. Tämä näkyy yhä esimerkiksi lehtien yleisönosastoihin lähetetyissä kirjoituksissa. Viittaaan vain pariin tapaukseen.

Vuonna 1992 Ilkka S. Kangas kirjoitti Iltä-Sanomien yleisönosastossa opettajien vastuusta: »Kaikilta suomalaisilta ei todellakaan voi edellyttää virheetöntä ja puhdasta suomen kielen osaamista, sillä siihen eivät näytä pystyvän edes peruskoulun äidinkielen opettajat. Heidän, jos keiden, tulisi osata opettaa koululaisia käyttämään kau-